

A szuverenitás visszanyal

BREXIT, ÉS AZ EGYRE KÖZELEDŐ UNIÓ

„Ne kerüljünk a forró kását – mondta Angela Merkel német kancellár, miután a britek döntöttek arról, hogy kilépnek az Európai Unióból. A mai nap vízváltó Európa számára.”¹ Mintegy hat évtizeden át, dacára számos akadálnak, Európa útja egyirányú volt, amely az egyre közelebbi és egyre szélesebb unió felé vezetett. Ez azonban megváltozott. Vészhelyzetek egész sora tette próbára Európa egységét: az eurózóna válsága, az EU és Oroszország konfliktusa Ukrajna miatt, a menekültválság, majd ezeket követte 2016 júniusában az az esemény, amitől az EU területileg kisebb lett, és mind gazdaságilag, mind politikailag meggyengült.

A fordítás a *Eurozine* 2017. október 9-én „Sovereignty bites back. Brexit and the future of an ever closer union” címmel publikált változata alapján készült. Eredeti megjelenés: *Brexit: Sociological Responses*. Szerk.: William Outhwaite (Anthem Press, London; New York, 2017) [hosszabb változat] © Stefan Auer/Anthem Press/Eurozine

Azonban az efféle politikai földrendések az elvi tisztánlátás egyedi lehetőségét kínálják. A kivételes megmérettetések során kiderül, mely rendszerek és politikai konstellációk életképesek, és melyek nem azok.² Hasonlítani fog vajon öt vagy tíz év múlva az EU a jelenlegi önmagára? És az Egyesült Királyság? Az előbbiben kevésbé bízom, mint az utóbbiban, az elkövetkező években azonban mindkét politikai entitás jelentős akadályokkal néz szembe, és a középpontban mindkét esetben a szuverenitás kérdése áll. Valójában a Brexit rá is mutat a szuverenitás értelmezésének egymással versengő nézőpontjaira, és formálódik is azok által.

Hogy jutottunk ide?

Az Egyesült Királyságot joggal nevezték az Unió vonakodó tagjának, amely régimódi politikai intézmé-

nyeivel, és a parlamentáris szuverenitáshoz való erős kötődésével nehezen illeszkedett az európai államszövetség létrehozására irányuló kontinentális projektbe. A Konzervatív Párt és a Munkáspárt mindig is egyaránt ambivalens módon viszonyultak Európához. Így hát bátran tekinthető elsősorban pártpolitikai hazárdjátéknak az akkori miniszterelnök, David Cameron ígérete, hogy kiírja az Egyesült Királyság EU-tag-ságáról szóló népszavazást.

A népszavazás természetesen a demokratikus kontroll hatékony eszköze. Ugyanakkor nem túl kifinomult, hiszen csak két egyszerű választ tud generálni: igen, vagy nem, ami ritkán kielégítő, ha politikai kérdésekről van szó. Mi több, az emberekre hagyatkozni, hogy legyenek egy politikai vita döntőbírói, meglehetősen távol áll a parlamentáris szuverenitás brit ideáljától.³ A legitimitását azonban nehéz lenne megkérdőjelezni egy olyan alkotmányos monarchiában, ahol – az összes nyugati demokráciához hasonlóan – a hatalom végső forrása az emberektől ered. A Brexit támogatóinak szlogenje – „visszaszerezni az irányítást” – tehát a demokratikus szuverenitásról szólt (bármilyen utálatosnak is tűnhetett a kritikásai szemében).

A népszavazást egy reformmegyezőmeny előzte meg, aminek a födera-

lista nyomás enyhítésével emészthetőbbé kellett volna tennie az EU-t a brit választók szemében. Ugyan Cameronnak nem sikerült jelentősebb reformokat elérnie, de egy fontos szimbolikus győzelmet azért aratott. 2016 februárjában az Európai Tanács elfogadta a britek követelését, miszerint nem kívánnak részt venni az EU azon törekvésében, hogy egy „minél szorosabb uniót” hozzanak létre. Ez azonban túl kevés volt, és túl későn jött, mind az Egyesült Királyság, mind az EU számára. Túl későn az Egyesült Királyság számára, mivel ezek a megegyezések már nem akadályozhatták meg, hogy az emberek a kilépésre szavazzanak. De ekkor már egész Európának is kevés és késő volt. Az európai integráció korlátait legkésőbb Európa 2010-es államadósság-válsága óta szem előtt kellett volna tartani. A válság kitörése a poszt-nemzeti demokráciákkal folytatott sajátos európai kísérlet kudarcát is jelezte. Rávilágított az egész projekt alappilléreinek számító elméleti struktúra hibájára: arra az elképzelésre, hogy a szuverén államok ideje lejárt, és a szuverenitást meg lehet és meg is kell osztani.

Azt állítom, hogy túlságosan elhamarkodott volt az EU-t „az első igazán posztmodern nemzetközi politikai forma megjelenéseként”⁴ üdvözölni. Visszaütött Európának az a próbálkozása, hogy „a területiség elvén és a megszabott határokon túl

újra feltalálja magát”⁵, felerősítette a politikai fragmentálódást, instabilitást és a gazdasági gyengeségeket. A Ruggie által emlegetett „területiség szétválasztása” azt eredményezte, hogy az EU-nak meggyengült az a képessége, amellyel a külső fenyegetésekre reagál, legyen szó Oroszország imperialista szándékáról a határa melletti országokban,⁶ vagy a közel-keleti menekültek beáramlásáról. Európa elmosódó határai jó időkben nagyon szimpatikusak.⁷ Vészhelyzetek idején azonban mint ha adná magát, hogy a határok (valamilyen szintű) mellett kell lándzsát törni. Akár tetszik, akár nem, az EU-n belüli és kívüli ellenőrizetlen migrációtól való félelem fontos szerepet töltött be az Egyesült Királyság népszavazása során, és az euroszepticismus forrása a kontinensen is. Az, hogy az AfD (Alternatíva Németországért) relatív sikert aratott a 2017 szeptemberi németországi szövetségi választásokon, szintén betudható ennek a trendnek.

Elavult szuverenitás?

A szuverenitás nehezen megfogható fogalom. Akárcsak a testvérét, az államot, ezt is lehetetlen definiálni. Valójában az európai integráció számos szakértője (főképp Németországban) a nemzeti szuverenitást és a nemzetállamot egyaránt elavult kife-

jezésnek tekinti. Úgy érvelnek, hogy egyre kölcsönös függőségen alapuló világunkban a nemzetállamok szintjén helytelen szuverén erőkről beszélni. A globalizáció korában Saskia Sassen szerint „a szuverenitás decentralizáltan van jelen, a terület pedig részben független a nemzetektől”.⁸ Az EU alkotmányosságának doyenje, Joseph Weiler sokak nevében beszélt, amikor azt mondta, hogy „a nemzeti szuverenitás védelme a múlté”.⁹

Példának okáért, Jürgen Habermas hajthatatlanul védelmezi vízióját a nemzetek fölött álló európai egységről. Nem sokkal a Brexit után, Habermas úgy érvelt egy szociálisan érzékenyebb, a technokrata elit helyett az európai polgárokat kiszolgáló Európa mellett, hogy egy kísérletet, amit épp csak elkezdtek, nem lehet kudarnak nyilvánítani.¹⁰ Ulrike Guérot hasonlóképpen kíván azokra a föderalista eszményekre építeni, amelyeket az EU alapító atyái képviseltek, így az Európai Bizottság első elnöke, Walter Hallstein is. Hallstein vakmerő nézete szerint az európai integráció végső céljául azt kell kitűznie, hogy felülkerekedjen a nemzetállamokon. Guérot szerint azonban ezt nemzetállamok és azok politikai képviselői nem képesek elérni. Európának új kezdetre van szüksége, egy európai köztársaságra, amit a valódi európai polgárság hoz létre a valódi európai polgár-

rok számára.¹¹ Ha bármiféle bizonyítékra lenne szükség arra nézve, hogy az efféle föderalista gondolatok nem csak tudósoktól származnak, az Európai Bizottság elnöke, Jean-Claude Juncker,¹² és a francia elnök, Emmanuel Macron,¹³ egyaránt szolgáltak ilyenekkel a közelmúltban elhangzott, Európa jövőjéről szóló, irányadó beszédekben.

Én azonban Quentin Skinner történettudományi munkásságára építve kétségbe vonom ezt a nézetet. Azt állítani, hogy a szuverenitás régimódi, legalább annyira divat, mint tévedés. Ráadásul maga az ötlet sem új keletű. Ahogy Skinner meggyőzően bemutatja a szuverén állam családfáján, az állam közkeletű fogalma megtévesztően egyszerű, de korántsem kielégítő.¹⁴ Egy szuverén államot nem lehet egyszerűen csak a kormánnyal, vagy az állam intézményeivel azonosítani, de még az emberekkel sem. Mindegyikhez van valami köze, de több is ezeknél.

Vegyük csak Max Weber klasszikus definícióját, miszerint „az állam az az emberi közösség, amely egy meghatározott területen – a »terület« hozzátartozik az állam ismérveihez – önmaga számára igényli (sikerrel) a legitím fizikai erőszak monopóliumát”.¹⁵

Az átlagember fejében ettől az állam a közigazgatás kényszerítő eszközeire korlátozódik. Ám ahogyan azt Skinner megjegyzi, „a hétközna-

pi beszédben az állam és a kormány fogalma gyakran összemósodik”.¹⁶ Az államot ennyire minimalista és empirikus módon leírva könnyen lehet amellet érvelni, hogy az EU-tagállamok nem veszítették el a függetlenségüket, hiszen Brüsszelből semmilyen államok fölötti egység nem kérdőjelezi meg a fizikai kényszer feletti monopóliumukat. Sőt, az állam egy ilyen értelmezése nem gátolja a megosztott szuverenitás ideájának kialakítását sem, ami pedig nagyrészt alátámasztja az Európára vonatkozó jogi, politikai és szociológia elméleteket.

Nemzetközi jogi szempontból, amikor egy állam felajánlja, hogy megosztja a szuverenitását, nem a függetlenségét adja fel, hanem épp azt bizonyítja, hogy képes önállóan cselekedni. Ahogy az a Wimbledon-ügyben hozott, 1923-as döntésben áll, a „nemzetközi kötelezettség vállalásának képessége éppen az állam szuverenitásának egyik attribútuma”.¹⁷ Ez az érvelés a liberális nemzetközi rendszer egyik alapvetését, az „önkorlátozás” elvét tükrözi.

A Brexitre az önkorlátozás EU-ra alkalmazott paradigmátikus példájaként lehet tekinteni. Amikor egy állam nemzetközi egyezmény keretében alárendeli a szuverén hatalmát egy fölötte álló hatalomnak, az övé marad az utolsó szó – bármikor visz-

szaléphet. Így tehát a brit parlament szuverenitása sosem volt veszélyben, hiszen a parlament törvényét, aminek folytán az Egyesült Királyság belépett az Európai Közösségbe (EK), bármikor visszavonhatták. Az az elképzelés azonban, hogy az EU többet jelent egy nemzetközi szervezetnél – hogy egy új és egyedi politikai entitás, amely a létrejöttét nagyrészt az Európai Bíróság bátor döntéseinek köszönheti –, azon a széles körben elterjedt feltevésen alapult, hogy az integrációs folyamat egyirányú lesz. Mint azt, akit nem nevezünk a nevének „mert félünk, hogy tényleg előbújik a sötétből”,¹⁹ az EU tudósai sosem vizsgálták igazán egy tagállam kilépésének lehetőségét. Az EU elhagyása csak a közelmúltban, a lisszaboni szerződés 2009-es életbe lépésével kapott törvényes kereteket, akkor is mintegy utólagos gondolatként. Az EU mindig csak terjeszkedett, zsugorodása felfoghatatlannak tűnt. Sokat elárul, hogy hat évvel az eurozóna válsága után és dacára a Grexitről szőtt számtalan spekulációnak még mindig nincs törvényi rendelkezés az európai pénznem elhagyásáról.

Európa határok nélkül

Sok minden más mellett, a Brexit a határok nélküli Európa eszméjére nézve is komoly visszalépést jelent,

pedig azt az EU támogatói úgy emlegették, mint „tudatos, és sikeres próbálkozást, amivel meghaladható a nemzetállam”.²⁰ Példának okáért Robert Cooper szerint az európai integrációnak „egy újfajta állam” létrehozását kellett volna beindítania, ami egy jobb, posztmodern államrendszer hírnöke lett volna, ahol az államok „szuverenitása és függetlensége kevésbé korlátlan, mint azelőtt”.²¹ Egy ilyen világban a határok főnévből igévé válnak, és olyan társadalmi szerkezeteknek tekintik őket, amik folyékonyak, folyton változnak és vitatottak. Ezért a határokat kutató tudósok a mellett emelnek szót, hogy „a határok inkább szociológiai értelmezése felé kellene elmozdulni, vagyis úgy tekinteni őket, mint a társadalmakban létező esetleges gyakorlatok együttesét”,²² és inkább „határolási szokásokról” szeretnek beszélni, nem határokról. Az EU pusztán léte megdöntötte a „két állam közötti biztos és megkérdőjelezhetetlen politikai határok” létezését, amit addig tényként kezeltek.²³

Az európai egység programja a kezdetektől megkérdőjelezte a határokat. Ez pedig az 1957-es római szerződésben foglalt „egyre szorosabb unió” elvének megvalósulása. A közelebbi múltban a schengeni szerződéstől kezdve (aláírva 1985-ben, bevezetve 1995-ben) – amely az EU/EK tagországok közötti határok eltörlésével a munkaerő szabad áramlását kíván-

ta biztosítani –, az 1992-es maastrichti szerződésig – amely a monetáris unió megteremtésével tovább erősítette a projektet – úgy tűnt, Európa ezen eszmény felé közeledik. 2015 közepéig az EU belső határai egyre többet veszítettek fontosságukból, a külső határok ezzel szemben áttörhetetlennek tűntek. Liberális és univerzalista törekvései ellenére az európai projekt (javarészt) kizárólag az európaiaké maradt. Európa határai továbbra is kifelé tolódtak a korábbi szomszédok teljes értékű taggá válásával, a kommunizmus 1989-es bukása ugyanis lehetővé tette Közép- és Kelet-Európa nemzeteinek, hogy – 2004-ben, 2007-ben és 2013-ban – ők is csatlakozzanak. Ugyan az Egyesült Királyság nem kívánt részt venni a korlátok nélküli Európa legambiciózusabb projektjében – nem kért a közös európai valutából –, határait mégis azonnal megnyitotta a 2004-ben újonnan belépett országok előtt (amit rajtuk kívül csak Svédország és Írország tett meg ideiglenes korlátok nélkül).

Annyi bizonyos, hogy az EU polgárai számára a mozgás szabadsága már nemcsak az európai integráció egyik praktikus eredménye, de az integráció önértelmezésének is elengedhetetlen része. Ám hogy fenn lehet-e tartani, és ha igen, hogyan, még nyitott kérdés. A Brexitnek katalizátorként kell működnie azokban a vitákban, amelyekre az európai elit-

nek szüksége lesz az állami támogatás fenntartásához. Ahogyan az európai föderalista programok bírálatát sem mindig nativista ellenreakciók vezérlik, úgy az „egyre szorosabb unió” ellen irányuló politikai irányzatokat sem lehet mind populistának nevezni. Valójában az az elképzelés, hogy egy politikai közösségnek zártnak kell lennie ahhoz, hogy fenntartsa a demokratikus gyakorlatait, egyáltalán nem ellentmondásos, és tisztességes, liberális pedigrével rendelkezik. Nem más, mint maga Immanuel Kant is úgy érvelt, hogy egy világföderáció előbb vagy utóbb zsarnoksághoz vezetne, amivel a világhatalom ideáját nem kívánatos is tette. Európa ugyan nem a világ, de 2015 szeptemberében legnagyobb tagállama, Németország közelebb került a határok nélküli világ eszméjéhez, mint bármely más nyugati ország a közelmúlt történelme során.

Németország és a menekült-politikája: kivételes vagy kivételesen univerzális?

„Ha egy igazságos világban lennének államok, a határaik nyitva állnának”²⁴ – Joseph Carens szerint az EU egy ilyen világot teremtett, még ha mind ez ideig csak a saját határain belül is. Sőt, Carens úgy véli, hogy az uniós polgárok szabad mozgása rámutat annak az állításnak a téve-

désére is, miszerint „a határok felügyelete a szuverenitás lényegéhez tartozik”.

Az a tény, hogy az Európai Unió államainak polgárai szabadon mozoghatnak az egyik tagállamból a másikba, önmagában is leleplezi annak az állításnak a politikai jellegét, hogy a szuverenitás szükséges eleme lenne a migráció fölötti tetszés szerinti kontroll. Komolyan senkiben sem merülhet fel, hogy a mai európai államok ne lennének valódi államok, és ne rendelkeznének a szuverén államok legtöbb alkotóelemével. Valójában mindegyik európai állam hatékonyabb tényleges szuverenitással rendelkezik, mint a világ államainak többsége.²⁶

Bár Caren számos érve morálisan rokonszenves – például, hogy minden nagyobb nyugati államnak sokkal inkább befogadónak kellene lennie a menekültek iránt –, víziójának komoly gyakorlati korlátai vannak. Legfőképpen az, hogy Caren mint ha bagatellizálná a közösség fontosságát, holott szükségszerűen épp az teremti meg a polgári értékrendet, amely pedig működteti a demokráciát. Számos politikai filozófia érvel így, képviselőik közt ott van Jean-Jacques Rousseau, John Stuart Mill és Hannah Arendt. Caren elsősorban Michael Walzer²⁷ és David Miller²⁸ újabb megfogalmazásaival száll vitába. „A határokkal rendelkező

politikai közösségeknek, amelyek képesek fenntartani a demokráciát, illetve elérik a társadalmi igazságosság bizonyos szintjét – mindehhez bezárkózásra van szükségük” – vélekedik Miller. Érdekes módon azt még Caren is belátja, hogy a szuverenitás „feltételezi, hogy maguk az államok tudják eldönteni, milyen migrációs politikát folytatnak”.³⁰ Ezt pedig, ahogy arra Cameron 2015–2016-ban a saját kárán rájött, egyetlen EU-tagállam sem tudja hatékonyan megtenni.

Amikor megjelent Caren *The Ethics of Migration* című, várva-várt monográfiája, a határok nélküli Európa már omladozni kezdett. Ezt részben Németország (főképp a polgárháború sújtotta Szíriából érkező) menekülteket érintő szabályozásainak drasztikus változtatása eredményezte – és ezt a fordulatot érdemes részletesebben is megvizsgálni.

Pragmatikus alkatából adódóan valószínűtlen, hogy Merkel épp Caren határok nélküli világra törekvő, radikális javaslatainak szószólója legyen. Csak véletlenül lett kozmopolita. 2010-ben a német kancellár kijelentette, hogy a multikulturalizmus politikája „megbukott. Siralmasan megbukott.”³¹ Aztán 2015 júliusában Merkel egy televíziós műsorban beszélgetett gimnazista diákokkal, és arra is kitért, hogy Németország

nincs abban a helyzetben, hogy a világ összes menekültjét befogadja. Így próbálta elmagyarázni álláspontját egy fiatal libanoni menekültnek, aki félt a közeledő hazatoloncolástól:

A politika néha nagyon nehéz. És ahogy itt magam előtt látlak, nagyon szimpatikus vagy. De te is tudod, hogy Libanonban ott vannak a palesztin menekülttáborok sok ezer menekülttel, és ha azt mondanám nekik: „Mind jöhettek, és Afrikából is mindenki, mind jöhettek.”, azt nem tudnánk megoldani. [*Das, das können wir auch nicht schaffen.*] Így hát valós dilemmával állunk szemben.³²

Ez a dilemma a Közel-Keleten kialakult, Magyarországra zúduló menekültválság következtében 2015 szeptemberében még sürgetőbbé vált. A válság tetőpontján menekültek ezrei érkeztek naponta Németországba, kevesebb, mint egy év alatt több mint egymillióan. Egy évvel később a nem éppen a szenzációhajhászásról híres *Die Zeit* a 2015. szeptember 4-i eseményekről „Az éjszaka, amikor Németország elvesztette az irányítást” (2016. augusztus 18.) címmel közölt oknyomozó riportot.

Merkel az erős vezető pozícióját vette föl, egy magabiztos kijelentéssel – amivel legalább annyi dicséretet, mint megvetést szerzett magának – mozgósította az állami támogatást: „*Wir schaffen das!*” [Meg tudjuk csi-

nálni!], és visszavonta korábbi, a fiatal libanoni diáknak tett óvatoskodó kijelentését. Az új politikához rendelt állami támogatás növelésével Németország csodálatot épp eleget kapott, de tényleges támogatást lényegesen kevesebbet, főképp akkor, amikor arról volt szó, hogy a terhen Európa országai együtt osztozzanak. Közép-Európa politikai vezetői nyíltan nemtetszésüket fejezték ki Németország „morális imperializmusa” miatt. Ezzel szemben a német média felettébb pozitívan állt hozzá az új, bátor szabályozásokhoz. Bármilyen nemes is Németország válasza, az igazságossággal kapcsolatban komoly kérdéseket vet fel, miként azt Walzer nemrégiben így fogalmazta meg:

Miért csak azokkal az emberekkel foglalkozunk, akik már a mi területeinken kérik, hogy maradhassanak, és azokkal miért nem, akik a saját hazájukban elnyomás alatt élnek, és onnan szeretnének idejönni? Miért különböztetnénk meg mindenki másától azokat a szerencséseket, esetleg agresszívokat, akik valahogy eljutottak a határainkhoz?³³

Ez a helyzet termelte ki azt a Törökországgal kötött, nem túl megnyugtató szövetséget, amelynek értelmében jelentős pénzügyi támogatásért és az EU-s csatlakozásról szóló gyorsított tárgyalásokért cserébe Török-

ország szigorúbban ellenőrzi a határait. Más szóval, a Németország vezette EU kiadta Törökországnak – mint egy alvállalkozónak – a külső határai rendben tartásának felettébb kellemetlen feladatát. A szabályozás ugyan jelentősen csökkentette a befogadott menekültek számát, viszont megbonyolította az EU viszonyát Törökországgal.

Ezek az események jelentős hatással voltak a Brexit-népszavazásra. Először is, bármennyire nem volt őszinte az EU Törökország teljes jogú EU tagságára vonatkozó ígérete, az Egyesült Királyság kormányának nehéz volt ennek ellenkezőjét állítania, amikor próbálták megnyugtatni a brit választókat. Hiába nyilatkozta Cameron, hogy Törökország „száz év múlva sem” lesz EU-tagállam, nem adtak neki hitelt. Másodszor, azt a nézetet, hogy az Egyesült Királyság elvesztette a határai fölötti ellenőrzését, jócskán felerősítették a Magyarországon, Ausztriában és Németországban megjelent menekültek tömegeiről érkező képek. Noha az Egyesült Királyságot ez nem érintette közvetlenül, hiszen nem írta alá a schengeni egyezményt, ez a tény könnyen elkerülte azoknak a brit polgároknak a figyelmét, akik úgy érezték, az EU-s migráció csökkentésének ígéretével a kormányuk becsapta őket. Ezt viszont könnyen

kihasználták a Brexit-kampány vezetői, akik (Nigel Farage-on kívül) nem is a migráció tényét támadták, hanem a mellett kardoskodtak, hogy azt a brit állam újra képes legyen kordában tartani. Ellentétben Carensssel, a határok ellenőrzése az Egyesült Királyságban és azon kívül is legkésőbb 2015–2016-ra az államszuverenitás fontos kérdésévé vált.

Miközben Németország már nem volt elég szuverén ahhoz, hogy ellenőrzése alatt tartsa a határait, az EU, mint politikai projekt, még nem volt elég szuverén ahhoz, hogy az egész területét kormányozza. A viszályokat a „terhek megosztása” is súlyosbította. Papíron ugyan – a visegrádi négyek tiltakozása ellenére is – született egy egyezmény a menekültek újraelosztásáról a Schengen-államokban, de ezt nem vezették be. Válsághelyzetben az EU-tagállamok képtelenek voltak felnőni a nemzetek feletti kormányzás normatív eszményeihez. Márpedig ez az eszmény szolgáltat alapot az EU *demoikráciájához*,³⁴ vagyis a demokráciák demokráciájához, amelyet az tart egyben, hogy tagjai egységesen sorsközösségként értelmezik önmagukat. Ezek a krízishelyzetek tehát, ahelyett, hogy összehoznák az európaiakat, egyre jobban eltávolítja őket egymástól, és ez tovább súlyosbítja az EU legitimitációs válságát. Ez nem érheti meglepetésként a fennkölt normatív eszméken alapuló kvázi-utópiszi-

kus projektek megfigyelőit. Ahogy Hans Sluga mondja: „Bárminemű normához való igazodás előfeltétele a normalitás állapota, de a politikai állapotok csak kivételes esetekben normálisak.”³⁵ Jelenleg tulajdonképpen a különböző krízisek kezelése Európa új normális állapota.

És ezzel vissza is kanyarodtunk a szuverenitás vitatott kérdéséhez. Amikor azt kérdezzük, „Ki vezet Európát?”, az olyan, mintha – Carl Schmitt nyomán – azt kérdeznénk, „Ki dönt a kivételekről?”, ami más-képpen az a kérdés, hogy „Ki a szuverén?”³⁶ Ha elfogadjuk Neil MacCormick Európa szuverenitás-utániságáról szóló, nagy hatású elemzését, az, hogy képtelen vagyunk megválaszolni ilyen egyszerű kérdéseket, a haladás jele, mert lehetőséget ad arra, hogy létezzen egy olyan komplex politikai entitás, mint az EU, aminek irányítása „tényleg többközpontú, és ahol nincs egyetlen, mindenre kiterjedő központi hatalom.”³⁷ Egy emlékezetes hasonlatban MacCormick a szuverenitás közössé tételét a szüzességgel hasonlítja össze: „valaki elveszít valamit anélkül, hogy valaki más szerezne valamit”.³⁸ És mégis, lehet, hogy nem lenne bölcs siettetni a szuverenitás feladását. Amíg nincs egy jobb demokratikus kormányzási rendszerünk, mint amilyenek az elmúlt évszázadokban a demokratikus nemzetállamokkal párhuzamosan jöttek létre, addig a szuverenitásban

mint koncepcióban és mint élő politikai programban még sok lehetőség rejlik. Ha eltemetnénk, az talán meggyorsítaná a nemzetállamok halálát, de akár magát a demokráciát is sírba venné. Ezért a Brexitre úgy is tekinthetünk, vagy inkább úgy kell tekintenünk az Egyesült Királyságban is és Európában is, mint új lehetőségre.

Az EU szuverenitás-paradoxona

Az Egyesült Királyság a Brexit révén valószínűleg épp megússza majd az EU „szuverenitás-paradoxonát”.³⁹ A brit népszavazás hátterét adó krízisek, a menekültválság és az eurózóna válsága rávilágít egy paradoxonra, és nincs az a többszintű kormányzást, *demoikráciát*, kísérleti európai uniót magyarázó retorikai bravúr, amely azt kiküszöbölhetné: a tagállamok túl sok hatalmat helyeztek nemzetek fölötti szintre ahhoz, hogy fontos területeken egymástól és az Uniótól függetlenül hatékony politikát tudjanak folytatni. Ahhoz azonban elég önállósággal rendelkeznek, hogy ne kössenek kompromisszumokat, vagy hogy megakadályozzanak közös megoldásokat. Mint láttuk, a nemzeti és európai vezetők részéről a gazdasági próbatételek és a menekültek korábban nem látott tömegű beáramlásának kezelésére tett erőfeszítéseiben fölfedezhetők bizonyos

hasonlóságok. Ilyen az, hogy nem voltak képesek megállapodni mindenkire kötelező érvényű közös politikákban, hogy nem szándékosan és nem is akarattal, de Németországot mégis az első számú vezető pozíciójába emelték, és ilyen a kiterjedt populista visszacsapás – különösen azokban az országokban, ahol a legélesebben érzékelték a szuverén hatalom elvesztését.

A szuverenitás persze átléphet egy másik szintre: Görögország és Németország szintjéről az EU szintjére, ami valóban nemzetek fölött álló. Gondoljunk csak az Egyesült Államok történetére,⁴⁰ ahol a tizenyolcadik század végi hitelválság államszövetséggé kovácsolta az addigi konföderációt, elmozdítva a szuverenitást az államok szintjéről a központba. A hitel közös lett, miáltal valóban egyesültek az Egyesült Államok. Európában is reménykedtek valami hasonló folyamatban, ezek a remények azonban nem váltak valóra. Az Újvilággal ellentétben ugyanis itt erősek maradtak a nemzeti érzelmek. Ezek lerombolása egyben annak az alapnak a lerombolását is jelenti, amelyre egy idő óta a demokratikus kormányzás is épül. Ahhoz, hogy fennmaradjon, a demokráciának szüksége van egy *démoszra*.

A német alkotmánybíróság egyik volt bírójának szavaival élve „nap-

jainkban a szuverenitásnak az a legfontosabb szerepe, hogy megvédje egy politikailag egységes társadalom demokratikus önmeghatározását, tekintettel a számára leginkább megfelelő berendezkedésre”.⁴¹ A Brexit rámutat azokra a korlátokra, amelyek az EU-nak a „politikailag egységes társadalomra” való, tántoríthatatlan törekvéséből adódnak. Jobb lenne, ha nemcsak az Egyesült Királyságban, hanem az egész EU-ban eljutnának erre az egyszerű belátásra. Ha az EU „több pusztá esettanulmánynál”, jelen formájában pedig, mint számos támogatója vélekedik, „a jövő a jelenben, egy olyan laboratórium, ahol a kormányzás új formájával kísérleteznek”,⁴² akkor a szuverenitással folytatott kísérletet kudarcnak kell tekinteni. Súlyosan megrongálta a demokráciát, és nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Európa politikai elitjének azt a választ kellene adnia a Brexitre, hogy felhagy Arcadia – az ígéret földje, a poszt nacionalista „demokráciák demokráciája” – hajszolásával, már ha szeretné visszanyerni a tömegek támogatását.

Az Európai Egyesült Államok víziója nemzeti és európai szinten, illetve tagállamokon belül és között egyaránt politikai töredezettséghez vezetett. Franciaországtól és Spanyolországtól Szlovákiáig és Magyarorszáig a populista vezetők és mozgalmak mindenütt profitáltak abból, hogy Európa utat veszett – függetle-

nül attól, hogy a politikai palettán a jobboldalra (Marine Le Pen, az AfD, Orbán Viktor) vagy a baloldalra (Pablo Iglesias, Robert Fico) pozicionálták magukat. Ahogy az európai föderalista projekt elveszti legitimitását, mindinkább tért nyer az euroszkepticizmus, hogy immár helyet kapott a nemzeti és az európai politikai legfelsőbb szintjén is. Röviddel a Brexit előtt mintha Brüsszelt is elérte volna egyfajta realizmus: „Úgy vélem, a túl sok Európa végül megöli Európát”, nyilatkozta egy interjúban Jean-Claude Juncker, az Európai Bizottság elnöke a német *Der Spiegel*-nek. Az egykori disszidens Donald Tusk, volt lengyel miniszterelnök és az Európai Tanács jelenlegi elnöke ennél súlyosabb ítéletet fogalmazott meg: „Az európaiaknak meg kell válniuk utópisztikus álmaiktól, és praktikusabb tevékenységekkel, például az EU külső határainak megerősítésével kell foglalkozniuk.”

Ahhoz, hogy Európa demokratikus államainak szövete új életre keljen, nagy szükség lehet erős külső határok és bizonyos belső határok visszaállítására. Kívánatosabb lenne az EU részleges fragmentálódásának elfogadása, mint a demokráciát működtető politikai közösségek halála. Ez komoly próbatétel a nyugati világ mint olyan számára. Ahogy Sluga fogalmaz, napjainkban egy olyan világ lehetőségével kell szembenéznünk, „ahol nincs politikai közösség, ahol az egyén gyenge, nem köteleződik el semmiféle közös jó iránt, és nem osztozik a közös jó iránti törekvésekben”.⁴³ Én azt állítom, és a népszavazással a brit választók is azt nyilatkoztatták ki, hogy e veszély ellensúlyozását jobban szolgálja a nemzeti szuverenitás, mint a fragmentált szuverenitás.

FORDÍTOTTA
SAJÓ HENRIK MÁTYÁS

JEGYZETEK

1. Delcker, Janosch: ‘Angela Merkel: Brexit Is „Watershed for Europe”’, *Politico*, 2016, június 24., <http://www.politico.eu/article/angela-merkel-brexit-is-watershed-for-europe-brexit-eu-referendum/>.
2. Mint Carl Schmitt fogalmazott, a normalitás (az életben és a politikában egyaránt) unalmas: „Éppen a valóságos élet filozófiájának nem

szabad visszahúzódnia a kivételes és a szélsőséges esetek elől, hanem a legmesszebbmenőkig tanulmányoznia kell azokat. A kivétel fontosabb lehet, mint a szabály, és ennek oka nem a paradoxon iránt érzett romantikus ironia, hanem olyan komoly megfontolás, amelynek gyökerei mélyebben rejlenek, mint valamilyen önmagát ismétlő általánosításának

- [sic!]. A kivételes érdekesebb, mint a mindennapi esetek. A normális semmit, míg a kivétel mindent bizonyít.” (Carl Schmitt: *Politikai teológia*. Ford.: Paczolay Péter. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 1992, 6–7.)
3. Amikor Lord Astor azt állította, hogy az „EU-népszavazás csupán ajánlás, nem kényszerítheti ki a törvény erejével a kilépést” (*Financial Times*, 2016. június 6.), csupán a nyilvánvalót fogalmazta meg, ám lévén Cameron apósa, ezzel némi felbolydulást okozott. A „parlamentari szuverenitás népszuverenitáson keresztül történő segítségül hívásáról” mint a mai angol nacionalizmus alapjáról lásd Ben Wellings *English Nationalism and Euroscepticism: Losing the Peace* (London: Peter Lang) című munkáját. Wellings érvei, melyeket az 1975-ös népszavazással kapcsolatban adott elő, 2016-an még inkább érvényesek.
 4. Ruggie, John Gerard: ‘Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations’. *International Organization*, 1993, 47 (1): 139–174.
 5. Maier, Charles S.: ‘Does Europe Need a Frontier? From Territorial to Redistributive Community’. In *Europe Unbound: Enlarging and Reshaping the Boundaries of the European Union*, szerk.: Jan Zielonka. London: Routledge, 2002, 17–37.
 6. Auer, Stefan: ‘Carl Schmitt in the Kremlin: The Ukraine Crisis and the Return of Geopolitics’, *International Affairs*, 2015, 91 (5): 953–968.
 7. Zielonka, Jan: *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2006, 7; Zielonka, Jan: *Is the EU doomed?* Cambridge: Polity, 2014, 81.
 8. Sassen, Saskia: *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*. New York: Columbia University Press, 1996, 29–30.
 9. Weiler, Joseph: ‘Federalism without Constitutionalism: Europe’s Sonderweg’. In *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the United States and the European Union*. Szerk.: Kalypso Nicolaidis and Robert Howse, 54–70. Oxford: Oxford University Press, 2001, 63.
 10. Habermas, Jürgen: ‘Die Spieler treten ab. Kerneuropa als Rettung: Ein Gespräch mit Jürgen Habermas über den Brexit und die EU-Krise’, *Die Zeit*, 2016, július 9., <http://www.zeit.de/2016/29/eu-krise-brexit-juergen-habermas-kerneuropa-kritik>.
 11. Guérot, Ulrike: *Warum Europa eine Republik werden muss! Eine politische Utopie*. Bonn: J. H. W. Dietz, 2016.
 12. http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-17-3165.en.htm
 13. Habermas ténylegesen támogatta Macron a 2017-es választási kampányában. Cserébe Macron mint „valódi gondolkodóról” emlékezett meg Habermasról, szembeállítva őt olyan francia értelmiségiekkel, mint Michel Onfray, Alain Finkielkraut, Régis Debray vagy Emmanuel Todd, akik „a tegnapi szemén keresztül tekintenek a holnap világára”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2017. szeptember 28.
 14. Skinner, Quentin: ‘The Sovereign State: A Genealogy’. In *Sovereignty in Fragments: The Past, Present and*

- Future of a Contested Concept*, szerk.: Hent Kalmo és Quentin Skinner. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 26–46.
15. Weber, Max: A politika mint hivatás. In *Max Weber: A tudomány és a politika mint hivatás*. Ford.: Glavina Zsuzsa. Budapest: Kossuth Kiadó, 2004, 59.
 16. ‘Hobbes and the Person of the State’ Quentin Skinner előadása, University College Dublin, 2015. november 18., elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=NKD7uYnCubg>. See also Skinner, 2010, p. 27.
 17. Koskenniemi, Marti: ‘Conclusion: Vocabularies of Sovereignty – Powers of a Paradox’. In *Sovereignty in Fragments: The Past, Present and Future of a Contested Concept*, szerk.: Hent Kalmo és Quentin Skinner, 222–242. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 228.
 18. Jellinek, Georg: *Die rechtliche Natur der Staatenverträge*. Vienna: A. Hölder, 1880.
 19. Koskenniemi, 228. A Harry Potter-történetek Lord Voldemortja jut eszembe, de a magaskultúra számos képét is fel lehetne idézni. Koskenniemi az abszolút hatalom középkori fogalmára utal, amelynek nincs szüksége további igazolásra; ez a *potestas absoluta*.
 20. Cooper, Robert: *The Post-Modern State and the World Order*. London: Demos, 1996, 20.
 21. Uo. 7.
 22. Vaughan-Williams, Nick: *Europe’s Border Crisis: Biopolitical Security and Beyond*. Oxford: Oxford University Press, 2015, 6.
 23. Agnew, John, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*. London: Routledge, 2003, 2.
 24. Carens, Joseph H.: *The Ethics of Immigration*. Oxford: Oxford University Press, 2015, 287.
 25. Uo. 271.
 26. Uo. 272.
 27. Walzer, Michael: *Spheres of Justice*. New York: Basic Books, 1983.
 28. Miller, David: *Strangers in Our Midst: The Political Philosophy of Migration*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
 29. Uo. 93.
 30. Carens 2015, 273.
 31. *Die Welt*, 2010. október 17.
 32. A leíratot lásd in *Die Welt*, 2015. július 16. Az interjú egy rövid részlete aránytalanul nagy hatást gyakorolt a nyilvános vitára Németországban és Németország határain túl egyaránt. A #merkelstreichelt és #primagemacht alatt Merkelt érzéketlensége miatt gúnyolták (lásd *Spiegel Online*, 2015. július 16.), véleményem szerint igazságtalanul, mint az a közvetítés egészéből teljesen nyilvánvaló, ám nem derül ki abból a szerencsétlen részletből, amely akkora vihart kavart a Twitteren. Merkel védelmében Michael Walzer is idézhetjük: „ha a világon mindenkinek menedéket nyújtanánk, aki csak meggyőzően tudja azt mondani, hogy szüksége van rá, abba valószínűleg belerokkannánk. A kiáltás, hogy »jöjjön (...) A tömeg, mely szabadságért zihál« [vö. *Emma Lazarus: Az új Kolosszus. N. Kiss Zsuzsa fordítása*] nagyvonalú és nemes; nagyszámú menekült befogadása sokszor morális szükség-

- szerűség; az áradat feltartóztatása azonban közösségi elszánás kérdése marad.” (1983, 51).
33. Walzer 1983, 51.
34. Nicolaïdis, Kalypso: ‘European Democracy and Its Crisis’. *Journal of Common Market Studies*, 2013, 51 (2): 351–369.
35. Sluga, Hans: *Politics and the Search for the Common Good*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, 22.
36. Carl Schmitt szuverenitásra vonatkozó (tömör és bölcs) alapvető megállapítását a tudós politikai ítélezésekre való hajlama miatt kiérdemelt rossz híre ellenére is elfogadjuk: „Szuverén az, aki a kivételes állapotról dönt” (1985, 5).
37. MacCormick, Neil: ‘Sovereignty and After’. In *Sovereignty in Fragments: The Past, Present and Future of a Contested Concept*. Szerk.: Hent Kalmó és Quentin Skinner. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 151.
38. Idézi Kalmó, Hent, és Quentin Skinner: ‘Introduction: A Concept in Fragments’. In *Sovereignty in Fragments: The Past, Present and Future of a Contested Concept*. Szerk.: Hent Kalmó és Quentin Skinner. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 21.
39. Scicluna, Nicole, és Stefan Auer: ‘From the Single European Act to EU’s Sovereignty Paradox’. In *European Union Studies Association Asia Pacific Annual Conference 2016: 30 Years after the Single European Act*. Hong Kong: Hong Kong Baptist University, 2016. június 29–30.
40. Skinner számára, aki az államon a monarchiával szemben a demokratikus köztársaságot érti, ez a népszuverenitás kezdetét jelenti.
41. Grimm, Dieter: *Sovereignty: The Origin and Future of a Political Concept*. New York: Columbia University Press, 2015.
42. Kalmó és Skinner 2010, 19.
43. Sluga 2014, 4.

A Wallenberg Egyesület Ember Mária-díjára február 28-áig lehet
díjazottakat jelölni.

A kiírást az Egyesület honlapján találják meg. www.wallenbergegyesulet.hu

Vagy írjon mailt: wallerbergegyesulet.elnok@gmail.com

**ÁLLJ FEL A FOTELBŐL
ÉS CSATLAKOZZ!**
info.nyomtassteis@gmail.com

NYOMTASS TE IS
HÍREK, AMELYEK NEM JUTNAK EL MINDENKIHEZ
WWW.NYOMTASSTEIS.HU

TAMOGASS TE IS!
Magnetbank
16200223-10026139
eDemokrácia Műhely Egyesület

© Kovács Lea